

Cognitive Approaches in Teaching Vocabulary

Sözvarlığı Öğretiminde Bilişsel Yaklaşımlar*

Elif Arıca Akkök¹

ABSTRACT: This study discusses how principles and theories of cognitive linguistics can contribute to the foreign language teaching process. The topic of the study is to present sample activities to improve vocabulary learning based on the conceptual metaphor theory. The aim of the study is to present a sample teaching process by sample activities which is formed by making use of data from cognitive linguistics and by bringing forward the conceptual metaphor theory to improve the vocabulary skills of C1 level students learning Turkish as a foreign language. In the preparation of the activities presented in the study, basic mappings of the conceptual metaphor TIME IS MOVEMENT and the cognitive models that form this metaphor are taken into account and how to reflect these conceptual properties into the domain of language teaching is discussed.

Keywords: cognitive linguistics, Conceptual Metaphor Theory, language teaching

ÖZ: Bu çalışmada bilişsel dilbilim ilke ve kuramlarının yabancı dil öğretimi sürecine nasıl katkı sağlayabileceği tartışılmıştır. Çalışma yabancı dil öğretiminde kavramsal metafor kuramının sözvarlığını geliştirme amaçlı etkinliklerde kullanımı üzerine odaklanmaktadır. Çalışmanın temel amacı Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmekte olan C1 düzeyindeki öğrencilerin sözvarlığını geliştirmek için bilişsel dilbilimin verilerinden yararlanılarak ve kavramsal metaforlar öne çıkarılarak oluşturulan bir öğretim süreci seçeneği oluşturmaktır. Çalışmada sunulacak etkinlikler hazırlanırken, ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforunun temel eşlemeleri ve bu metaforu oluşturan bilişsel modeller göz önünde bulundurulmuş, söz konusu özelliklerin dil öğretim ortamlarına nasıl yansıtılabileceği tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: bilişsel dilbilim, Kavramsal Metafor Kuramı, dil öğretimi

* Bu çalışma 7. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Yrd. Doç. Dr, Ankara Üniversitesi, Dilbilim Bölümü, elifarica@gmail.com

Giriş

Bilişsel dilbilim, dilin ve zihnin çalışılması sürecinde anlamın rolünü, kavramsal süreçleri, beden deneyimlerini ve bunların birbirleriyle nasıl kesiştiklerini araştıran dilbilim alanıdır. Bilişsel dilbilimin temel dayanak noktası dilin kavramlaştırma ve düşünce örüntülerini yansıttığı görüşüdür (Evans & Green, 2006). Son yıllarda bilişsel bakış açısıyla dil öğretimine yönelik çalışmalar hız kazanmış, dil öğretiminde ve özellikle sözvarlığını geliştirmede bilişsel dilbilim ilke ve kuramlarından çokça yararlanılmaya başlanmıştır (Holmes, 2004; Boers & Lindstromberg 2008; Robinson & Ellis, 2008; Littlemore, 2009). Söz konusu çalışmalarda özellikle Lakoff ve Johnson (1980) tarafından geliştirilen Kavramsal Metafor Kuramının (Conceptual Metaphor Theory) temel ilkelerinin öğretim sürecine yansıtılmasına ilişkin araştırmalar öne çıkmıştır.

Bilişsel dilbilimciler, kavramsal metaforların dillerde evrensel özellikler sergilediğini öne sürmektedir (örn. Lakoff, 1987; Kövecses, 2010). Dildeki bu evrensel özelliklere ilişkin farkındalık yaratılması ve bu özelliklerin öğretim sürecine yansıtılması öğrencilerin metaforik dilsel ifadeleri öğrenmelerine olumlu katkı sağlamaktadır. İlgili alanyazın tarandığında yabancı dil öğretiminde sözcük öğretimi sürecinde bilişsel dilbilimin kuramsal dayanaklarını temel alan çalışmaların bulgularının (Kövecses & Szabo, 1996; Boers, 2004, Beréndi M, S. Csábi & Z. Kövecses; 2008; Condon, 2008; Skoufaki, 2008) söz konusu bakış açısının öğrencilerde olumlu öğrenme davranışları geliştirdiğini ortaya koyduğu görülmektedir.

Alanyazından ulaşılan söz konusu bulgulardan hareketle bu çalışmada yabancı dil öğretiminde kavramsal metafor kuramının sözvarlığını geliştirme amaçlı etkinliklerde kullanımı üzerine odaklanılmaktadır. Bu çerçevede yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında çalışanlara, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmekte olan öğrencilerin sözvarlığını geliştirmede kullanabilecekleri alternatif etkinlikler sunmak amaçlanmaktadır. Bu etkinlikler bilişsel dilbilimin verilerinden yararlanılarak ve kavramsal metaforlar öne çıkarılarak oluşturulacak örnek etkinliklerdir. Çalışmada önerilen etkinlikler hazırlanırken, bilişsel dilbilim alanında yaygın olarak çalışılan Kavramsal Metafor Kuramının ilkeleri temel alınmış, sunulan kuramsal çerçevenin öğretim sürecine nasıl yansıtılabileceği tartışılmıştır.

Çalışmanın akışı içinde öncelikle bilişsel dilbilimin temel ilkeleri doğrultusunda Kavramsal Metafor Kuramının temel özelliklerine ilişkin kısa bir ön bilgi verilecek, ardından bilişsel dilbilimin yabancı dilde sözcük öğretimine ne yönde katkı sağlayabileceğine yönelik temel tartışmamız ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforu çerçevesinde geliştirilen öneri etkinliklerden yola çıkılarak biçimlendirilecektir.

Kuramsal Çerçeve

Bilişsel dilbilim bakış açısı düşüncenin yapısının sistematik olduğunu, kavramsal sistemin ve düşünce sisteminin dil örüntüleriyle yansıtıldığını kabul eder. Bireyin düşünce sisteminin yansıtılmasında önemli rol oynayan kavramsal özelliklerden biri metaforlardır (Evans & Green, 2006). Çalışmanın bu bölümünde ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforu çerçevesinde kavramsal metaforların temel özellikleri betimlenecektir.

Kavramsal metafor kuramı

Bilişsel dilbilimin önemli kuramlarından biri olarak kabul edilen ve dilde metaforlar yoluyla anlam ürettiğimizi kabul eden Kavramsal Metafor Kuramının (1980) varsayımları, bilişsel dilbilimin iki temel ilkesiyle ilişkilidir

- anlamın beden deneyimlerine dayalı olduğu
- anlamsal yapının kavramsal yapıyı yansıttığı görüşü (Evans & Green, 2006).

Bu ilkeler doğrultusunda geliştirilen söz konusu kurama göre, bireylerin düşünce sisteminin metaforik olduğu, kavramsal yapının kavramsal alanlar arasındaki alanlararası eşlemeler (mappings) ya da ilişkilendirmeler olarak düzenlendiği kabul edilmektedir. Bir başka deyişle, insan zihni kavramları birbiriyle ilişkilendirerek tanımlamaktadır. Söz konusu eşlemelerin büyük çoğunluğu ön-kavramsal beden deneyimlerine dayalıdır (Lakoff & Johnson, 1980).

Kövecses (2010) metaforların iki temel dayanak noktası bulunduğunu öne sürmektedir. Metaforlar benzerliğe ya da deneyimsel ilişkiye dayalı olarak güdülenmektedir¹.

Kavramsal metaforların temel özellikleri

Kavramsal metaforların temel özellikleri aşağıda Kövecses'in temel yaklaşımına dayanılarak özetlenecektir. Kövecses (2010) kavramsal metaforu bir kavramsal alanı başka bir kavramsal alan bağlamında yorumlamak ya da iki farklı deneyim alanı arasındaki eşlemeler olarak tanımlamış ve metaforlara ilişkin şu temel özellikleri sıralamıştır:

Kavramsal alan deneyimin tutarlı düzeni olarak tanımlanmaktadır.

Bir kavramsal metafor KAVRAMSAL ALAN A KAVRAMSAL ALAN B'dir biçimiyle yapılanmaktadır. Kavramsal alanlar hedef ve kaynak alan olarak adlandırılmaktadır. Yani, kavramsal metaforlar HEDEF ALAN KAYNAK ALAN'dır biçimiyle yapılanır. Kaynak alan başka bir kavramsal alanı anlamak için metaforik ifadeler seçtiğimiz ve daha somut olan (savaş, binalar, yemek, bitkiler, hareket... gibi) alandır. Hedef alan, bu yolla anlaşılabilir ve daha soyut olan (yaşam, öfke, tartışma, aşk, düşünce, kuram, zaman... gibi) kavramsal alandır.

Bireyler kavramsal metaforu yorumlarken, kaynak alanı (örneğin, HAREKET) kullanarak hedef alanı (örneğin, ZAMAN) anlamaya çalışmaktadır.

Dilsel metafor, daha somut kavramsal alana ait (yani kaynak alan) sözcükler ya da dilsel ifadeler olarak tanımlanmaktadır.

Kavramsal metaforlar söz konusu iki deneyim alanı arasında bir dizi eşlemeler içermektedir. Bu eşlemeler uzun süreli bellekte bulunur ve yukarıda da belirtildiği gibi daha somut bir kaynak alanla daha soyut bir hedef alan arasında bağlantı kurar.

Kavramsal metaforların sözü edilen bileşenlerini ve eşlemeleri ZAMAN HAREKETTİR metaforunu örnekleyen bir dilsel metafor olan Örnek (1) üzerinde gösterelim:

¹Kövecses (2015) son yıllarda "bağlam"ın metafor oluşturmadaki etkisini ele aldığı çalışmalarında metaforların kavramlaştırılmasında yerel (local) ve küresel (global) bağlamın etkisinin önemine dikkat çekmiştir.

(1) Yeni yıl yaklaşıyor

Örnek (1)'de yer alan dilsel metaforu,

ZAMAN (BİR YOL ÜZERİNDEKİ) NESNELERİN HAREKETİDİR kavramsal metaforu güdülemektedir.

Bu kavramsal metaforun eşlemeleri aşağıdaki gibidir (Kövecses, 2010:37)

Kaynak alan (HAREKET)

Hedef alan (ZAMAN):

Nesneler	→	zaman
Deneyimcinin etrafındaki nesnelerin hareketi	→	zamanın geçmesi
Nesnenin deneyimciye yakınlığı	→	olayın zamansal yakınlığı
Deneyimcinin konumu	→	şimdi
Deneyimcinin önündeki alan	→	gelecek
Deneyimcinin arkasındaki alan	→	geçmiş

ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforunu örnekleyen dilsel ifadelerde şöyle bir ortak nokta görülmektedir: Zamana ait kavramlar hareket alanından türeyen kavramlar bağlamında yapılanmaktadır (Evans & Green, 2006). Yani, bireylerin hareket deneyimi zaman deneyimiyle ilişkilidir.

Evans zamanın nasıl kavramlaştırıldığını incelediği çalışmalarında (2005; 2013) insanların zaman algısının harekete bağlı olarak biçimlendiğini öne sürmüştür. Söz konusu hareket algısının dile iki biçimde yansıdığını ve dolayısıyla zamanın iki bilişsel modele dayalı olarak deneyimlendiğini göstermiştir.

Zamana ilişkin bilişsel modeller

Zaman deneyimi dilde *sözlüksel kavramlar* (lexical concepts) ve *bilişsel modeller* (cognitive models) olmak üzere iki düzeyde sunulmaktadır (Evans, 2005). Sözlüksel kavram bir sözlüksel biçim ya da sözcükle sunulan içeriktir (*zaman, şimdi, geçmiş, gelecek...* gibi). Bilişsel model, çeşitli sözlüksel kavramların uzlaşımsal imgelerle bütünleştiği bir organizasyon düzeyidir. Yani, sözlüksel kavramlardan daha geniş ölçekli bilgi yapılarıdır (Evans & Green, 2006). Zaman için geliştirilen bilişsel modeller:

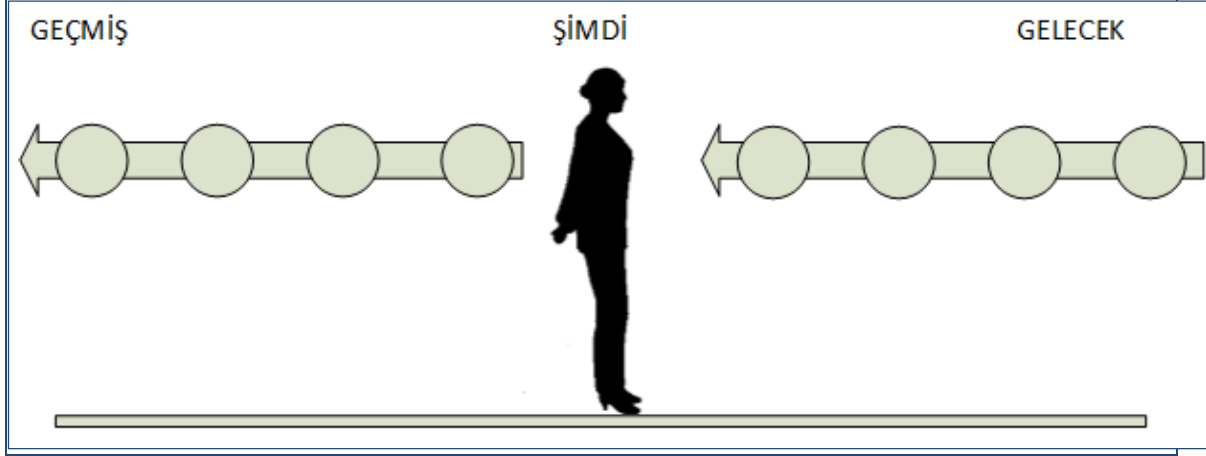
1. hareket eden zaman modeli
2. hareket eden ego (deneyimci) modelidir.

Evans (2005) söz konusu modellerin dünya dillerinde zamana ait birincil sözlüksel kavramlara ilişkin genellemeler oluşturduğunu ve bu kavramların nasıl ayrındılandığını açıkladığını öne sürmektedir. ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforunu temel alan İngilizce ve Türkçe karşılaştırmalı çalışmalar da Türkçede zaman kavramının hareket bağlamında kavramlaştırıldığını ve bu kavramsal metaforun iki temel eşleme (ZAMAN HAREKET EDEN BİR NESNE DİR, ZAMAN KONUMDUR) içerdiğini göstermiştir (Özçalışkan, 2004; Özçalışkan, 2009)

Aşağıda geliştirilen etkinliklerin temellendirildiği hareket eden zaman ve hareket eden ego (deneyimci) bilişsel modelleri Evans (2005) çerçevesinde özetlenmekte ve Türkçe dilsel ifadelerle örneklenmektedir:

1. Hareket eden zaman

Bu bilişsel modelde örtük olarak var olan ya da dilsel olarak kodlanan bir deneyimci bulunmaktadır. Deneyimciye ego denmektedir. Deneyimcinin konumu “şimdi” deneyimini sunmaktadır. Modelde ego durağandır. Zamana ilişkin “anlar ve olaylar”, “hareket eden nesnelere” olarak kavramlaştırılmaktadır. Söz konusu nesnelere, gelecekte egoya doğru hareket etmekte ve geçmişe doğru yönelmektedir. Zamanın nasıl geçtiği bu hareketle algılanmaktadır.

Şekil 1. Hareket eden zaman modeli

Şekilde (1)'de daireler zaman çizgisi içerisinde gerçekleşen “anları ve olayları”, oklar da bu “anların ve olayların” deneyimciye doğru ya da deneyimcinin arkasındaki (yani geçmişindeki) hareketini göstermektedir.

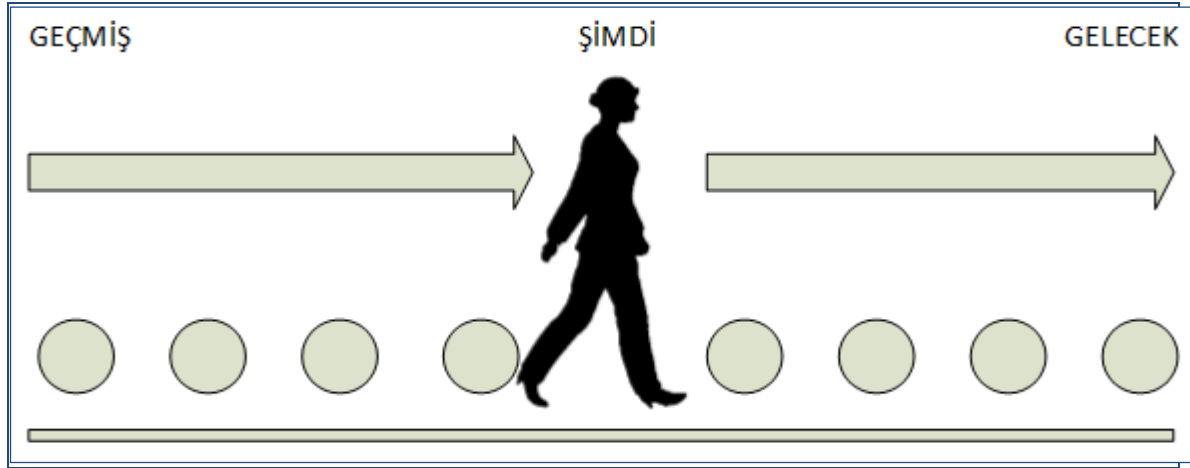
- (2) Tatil yaklaşıyor.
- (3) Günler hızla geçiyor.
- (4) Teslim tarihi yaklaştı.
- (5) Zaman durdu.

Bu modele göre deneyimci zaman çizgisi üzerinde sabit bir konumda durmaktadır. Zaman ise deneyimcinin “geçmişine”, yaşamakta olduğu “an”a ya da “geleceğe” doğru hareket eden bir olgudur (*yaklaşmakta olan, geçmekte olan, durmakta olan tatil/günler/saatler/zaman... gibi*).

2. Hareket eden ego

Bu modelde zaman egonun hareket ettiği doğrusal bir arazi/zemin gibi görülmektedir. Zaman egonun bu zemin üzerindeki hareketi bağlamında kavramlaştırılmaktadır. Bir başka deyişle, zaman egonun konumlar olarak kavramlaştırılan zamana ait anlara ve olaylara doğru hareketi çerçevesinde dile yansımaktadır.

Şekil (2)'de de görüleceği gibi, arazi/zemin üzerindeki daireler deneyimcinin geçmişte bıraktığı ya da önünde/gelecekte olan “anlar ve olaylar”dır. Şekilde deneyimcinin hareketi, okun yönüyle gösterilmektedir.

Şekil 2. Hareket eden ego modeli

- (6) Tatile yaklaşıyoruz.
- (7) Finallere geldik.

Örnek (6) ve (7)'de zaman bildiren sözcükler “tatil” ve “final tarihi” sabit bir konum ya da uzamda bağımlı bir alan olarak kavramlaştırılmıştır. Hareket eden zaman modelinde sabit olan deneyimciyken (*Tatil yaklaştı*) hareket eden ego modelinde sabit olan zamandır (*Tatile yaklaşıyoruz*).

Tablo (1)'de bu bilgiler ışığında ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforuyla güdülenen dilsel ifadelerin hangi bilişsel modelleri örneklediği gösterilmektedir:

Tablo 1. Evans (2005)'e göre ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforuyla güdülenen dilsel ifadeler

<i>Dilsel metafor</i>	<i>Kavramsal metafor</i>	<i>Bilişsel model</i>
Tatil yaklaşıyor	Zaman harekettir	Hareket eden zaman
Final zamanı geldi	Zaman harekettir	Hareket eden zaman
Mevsimler geçti	Zaman harekettir	Hareket eden zaman
Günler akıp gidiyor	Zaman harekettir	Hareket eden zaman
Son teslim tarihine yaklaşıyoruz	Zaman harekettir	Hareket eden ego
Yeni yıla doğru yol alıyoruz	Zaman harekettir	Hareket eden ego

Görüldüğü gibi Türkçede de ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforunu örnekleyen çok sayıda dilsel metafor bulunmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda ilerleyen bölümlerde buraya kadar değinilen bilgiler çerçevesinde ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforunu örnekleyen dilsel metaforlara ilişkin farkındalık uyandırmak amacıyla bu çalışma kapsamında geliştirilen örnek etkinliklere yer verilmektedir.

Etkinlik Tasarımları

Yazının önceki bölümlerinde ilgili yerlerde belirtildiği gibi bu çalışmada önerilecek olan etkinliklerde ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforu temel alınmıştır. Etkinliklerde soyut olan ZAMAN kavramının dile yansımaları gösteren dilsel ifadeler yer almaktadır. Ayrıca, kavramsal metaforları örnekleyen dilsel metaforlar *yan anlamlı* (connotative) ya da *imgesel anlamlı* (figurative) kullanımlar içermektedir. Bu nedenlerle çalışmada önerilen etkinlikler, daha çok söz konusu dilsel öğeleri anlamlandırma yeterliliğine sahip olan en az C1 düzeyindeki öğrenciler için verimli uygulanabilirlik taşıyacaktır.

Aşağıda sunulacak olan etkinlikler için herhangi bir uygulama ya da ön çalışma yapılmamış, Kavramsal Metafor Kuramı çerçevesinde örtük olarak dilsel metaforların etkinliklerde nasıl sunulabileceği örneklenilmeye çalışılmıştır. Yani bu süreçte öğrencilere kuramsal bilgi sunulması değil, kuramsal bilginin sezdirimsel olarak etkinliklere yansıtılması amaçlanmıştır. Tasarlanan etkinlikler dil becerileriyle desteklenerek genel olarak sözvarlığını geliştirmeyi hedeflemektedir. Etkinliklerle hedeflenen sözvarlığı “geçmek, gitmek, durmak, koşmak, uçmak, akmak, yaklaşmak, yakalamak, tutmak, yetişmek” eylemleridir. Aşağıda yer alan etkinlikler, yukarıda yer alan eylemleri bildiği varsayılan öğrenciler hedef alınarak tasarlanmış ve yapılan etkinlik tasarımı bu eylemlerin zamanı betimlemek için nasıl kullanılacağına ilişkin öğrencide “farkındalık” yaratma planı doğrultusunda biçimlendirilmiştir.

Önerilen etkinlikler şu iki temel hedef çerçevesinde oluşturulmuştur:

1. Kuramsal bilgiyi örtük olarak öğretim sürecine aktarmak

2. ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforunu örnekleyen dilsel ifadeler aracılığıyla zamana ilişkin bilişsel modeller çerçevesinde Türkçede ZAMAN kavramına ilişkin kullanımları öğretmeyi hedefleyen bir etkinlik modellemesi yapmak.

Etkinlik Tasarımı 1

Kuramsal arka plan: Bu etkinliğin genel hedefi öğrencilerin zihninde, soyut olan ZAMAN kavramının daha somut olan HAREKET kavramı bağlamında nasıl kavramlaştırdığına ilişkin farkındalık yaratmaktır. Bir başka deyişle etkinlik, öğrencilerin zihninde var olan ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforunun farkına varmalarını sağlamaya yöneliktir.

Süreç: Etkinliğe hazırlık aşamasında öncelikle öğrencilerin dikkati hareket bildiren eylemlere çekilir, ardından bağlam içinde bu eylemlerin zamanı nasıl kavramlaştırdığına ilişkin örnekler sunulur. Etkinliğin son aşamasında öğrencilerden metinlerine benzer kullanımlarla sözlü bir metin üretmeleri istenir.

Uygulama aşamaları

Adım 1

Öğrencilere kartlarla öğretilmesi hedeflenen eylemler sunulur. Daha sonra öğrencilerden söz konusu eylemleri hareketlerle ifade etmeleri istenir. Bu etkinlikte öğrencilere aşağıdaki yönergeler verilir.

a. Kartlarda gördüğünüz eylemleri vücut hareketlerinizle ifade ediniz.

- geçmek

- gitmek
- durmak
- koşmak
- uçmak
- akmak
- yaklaşmak
- yakalamak
- tutmak
- yetişmek

Adım 2

“Ağustos Böceği ve Karınca” adlı okuma metni eylemler üzerinde küçük değişiklikler yapılarak yeniden yapılandırılır ve okumaları için öğrencilere sunulur. Söz konusu eylemler kırmızıyla işaretlenerek zaman bildiren sözcükleri nitelediğine dikkat çekilir. Bu etkinlikle öğrencilerde zamanın hareketle bir ilgisi olduğuna ilişkin farkındalık yaratılır.

Bu etkinlik sırasında öğrenciye aşağıdaki yönergeler sunulur:

a. “Ağustos Böceği ve Karınca” adlı okuma metnini okuyunuz. Okuduğunuz öyküde kırmızıyla yazılı öznelerin ve eylemlerin kullanımına dikkat ediniz.

Ağustos Böceği ve Karınca

Eğlenceyi çok seven bir ağustos böceği varmış. Bu ağustos böceği bütün zamanını saz çalarak ve şarkı söyleyerek geçirmiş. **Günler** bu şekilde **akar gidermiş**. Derken güzel, sıcak günler sona ermiş, **kış gelmiş**. Artık havalar çok soğuk ve yağışlıymış. **Günler** bir türlü **geçmek bilmiyormuş**. Sanki **zaman durmuş**. Ağustos böceği şarkı söylemez hale gelmiş. Soğuktan çok üşüyormuş ve karnı da çok acıkmış. Ama hiç yiyeceği yokmuş. Çünkü tüm yazı saz çalarak ve şarkı söyleyerek geçirmiş.. **Hızla gelen kış** için hiç hazırlık yapmamış. Ama o bu şekilde eğlenirken küçük komşusu karınca tüm zamanını **yaklaşan soğuk günler** için hazırlık yaparak geçirmiş. Ağustos böceği bunu hatırlamış ve aklına karıncadan ödünç yemek istemek gelmiş. “Komşum karıncadan ödünç yiyecek bir şeyler isteyeyim, Ağustosta tekrar öderim”, diye düşünmüş. Ağustos böceği bu düşünce içerisinde karıncanın kapısına gitmiş. Kapıyı çalmış. Karınca açmış kapıyı. Karşısında açlık ve soğuktan perişan olmuş ağustos böceğini görmüş; “Ne istiyorsun ağustos böceği?” demiş. “Karınca kardeş havalar çok soğudu, çok üşüyorum, üstelik karnım da çok aç ama yiyecek hiçbir şeyim yok. Bana ödünç yiyecek bir şeyler verir misin? Söz veriyorum Ağustosta borcumu ödeyeceğim sana” demiş ağustos böceği. Karınca; “Neden yiyecek hiçbir şeyin yok, bütün yaz ne yaptın?” diye sormuş. Ağustos böceği çok utanmış, çok mahcup olmuş; “Şeyyy, ben bütün yaz saz çaldım, şarkı söyledim. Kış için hiç hazırlık yapmadım. Bir de baktım ki **zaman hızla uçup gitmiş**. **Saatler, dakikalar akmış**. **Günlerin** nasıl **geçtiğini** anlayamadım ama nedense **kış gelince zaman durdu** sanki!”. Karınca çok sinirlenmiş bu cevabı duyunca; “Yaa, zaman acımasız, **mevsimler koşar** böyle...”

Madem öyle tüm yaz saz çalıp, şarkı söyledin şimdi de oyna o zaman” demiş ve tak diye kapıyı ağustos böceğinin yüzüne kapatmış. Ağustos Böceği hatasını anlamış. Karıncadan özür dilemiş. Karınca da onu içeri almış ve yaz gelince beraber yiyecek toplamışlar...

c. Metinde yer alan özneler ve eylemler ne tür kavramları nitelemektedir? Ortak özellikleri nedir?

Adım 3

Öğrencilerden metinde geçen aşağıdaki dilsel ifadelerden en az dört tanesini kullanarak bir öykü oluşturmaları ve bunu ikili-üçerli gruplar halinde arkadaşlarıyla sözlü olarak paylaşmaları istenir:

Konuşalım!

Aşağıdaki dilsel ifadelerden dördünü seçiniz ve başınızdan geçen bir olayı anlatan sözlü bir metin oluşturunuz.

- Zaman geçti
- Günler aktı, gitti
- Kış geldi
- Günler geçmek bilmiyordu
- Zaman durdu
- Zaman yaklaştı
- Günler uçtu
- Zaman aktı
- Mevsimler koştu

Etkinlik Tasarımı 2

Kuramsal arka plan: Bu etkinliğin kuramsal arka planında zamana dayalı bilişsel modeller (zamana dayalı hareket, egoya dayalı hareket) bulunmaktadır. Buna dayalı olarak genel hedefi öğrencilerin zihninde söz konusu bilişsel modellere ve zaman algısının deneyimciye ya da zamana bağlı hareket çerçevesinde nasıl gerçekleştiğine ilişkin farkındalık uyandırmaktır.

Süreç: Öğrencilere içinden eylemleri eksiltilmiş bir metin sunulur (bkz.Şekil 3). Sınıfın duvarlarına zaman-hareket ilişkisini anlatan resimler ve eylemler yapıştırılır. Öğrencilerden resimleri duvarlardan alıp metinde boş bırakılan yerlere yapıştırmaları istenir. Daha sonra, öğrencilerden metindeki eylemlerin kullanımlarına bakarak metinde yer alan eylemlerin hangilerinde deneyimcinin ve hangilerinde zamanın hareket halinde olduğunu belirlemeleri istenir. Öğrencilerin yanıtları alındıktan sonra, zamanın hareket bağlamında kavramlaştırıldığı ve bu kavramlaştırmanın iki yönlü olabileceği anlatılır.

- Zamana dayalı hareket
- Deneyimciye dayalı hareket

Daha sonra öğrencilere anadillerinde de benzer kullanımlar olup olmadığı sorularak farkındalık yaratılmaya çalışılır.

Uygulama aşamaları

Adım 1

Duvarlardaki resimleri metinde eksiltelen sözcüklerin yerine yapıştırırız.

Zaman su gibi aktı yine. Günler nasıl geçiyor anlamıyorum. Sanki aylar, günler, saatler koşuyor ve biz durmadan onları yakalamaya çalışıyoruz.

Bak saat gece yarısına geliyor. Yeni bir yıla yaklaşıyoruz. İşte böyle... Zaman uçar gider... Oysa ben, sen yanımda olduğunda zamanı durdurmak istiyorum. Ama ne yazık ki zaman durmaz ve bizim hep yetişeceğimiz bir şeyler olur!

Şekil 3. Etkinlik 2’de kullanılacak olan okuma metni

Adım 2

- a. Tümcelerin hangilerinde zaman, hangilerinde deneyimci hareket halindedir? Tabloda gösteriniz.

Tablo 2. Zaman harekettir

Hareket eden deneyimci	Hareket eden zaman
Biz zamanı yakalamaya çalışıyoruz	Zaman su gibi aktı
Yeni bir yıla yaklaşıyoruz	Günler geçiyor
Zamanı yakalamak istiyorum	Aylar, günler, saatler koşuyor
	Saat gece yarısına geliyor

Zaman uçar

Zaman gider

Zamanı durdurmak istiyorum

Zaman durmaz

Adım 3

b. Sizin anadilinizde de benzer kullanımlar var mı?

Etkinlik Tasarımı 3

Bu etkinlik öğrencilerin öğrendikleri kullanımların günlük yaşamda nasıl karşılına çıkabildiğini göstermek amacıyla tasarlanmıştır. Bunun için zaman-hareket algısını gösteren dilsel ifadeler içeren bir şarkı seçilmiştir. Etkinlik ayrıca, öğrencilerin sahip oldukları önceki sözvarlığını pekiştirmeyi de amaçlamaktadır.

Süreç: Öğrencilere “Mevsimler geçerken” adlı bir şarkı dinletilir. Öğrencilerden söz konusu şarkıyı dinlerken tümcelerde boş bırakılan yerleri doldurmaları istenir. Bu etkinlikte amaç

- *Mevsimlerin geçmesi, temmuzun gelmesi/gitmesi* gibi zaman-hareket ilişkisini örnekleyen dilsel ifadeleri pekiştirmek
- *Yeşil göz* gibi eşdizimli sözcük gruplarını pekiştirmek
- *Eşsesli yaz* sözcüğünün kullanımlarını pekiştirmek
- *Yalan, talan, kalan* gibi en küçük çiftlere örnek oluşturan sözcüklerin anlam ayrılıklarına ilişkin farkındalık uyandırmak
- Dinleme becerisini geliştirmektir.

Mevsimler **geçerken** temmuz **gelir** giderken

O yeşil **gözlerinde** ben yoktum

Seni ilk gördüğümde yok oldum **yalan** oldum

Baktım gözlerine ah o anda **talan** oldum

Sona **kalan** oldum

Mevsimler geçerken temmuz gelir **giderken**

Çok istedim yanımda sen yoktun

Yıllar binler olmuş adaletin **kaybolmuş**

O **yeşil** gözlerinde ben yoktum

Yine kayıp bir **yazdı** ellerin bembeyazdı

Baktım gözlerine ah onda seni yazdı

Sadece seni **yazdı**

Mevsimler geçerken **temmuz** gelir giderken

Çok istedim **yanımda** sen yoktun

Yıllar binler olmuş adaletin **kaybolmuş**

O yeşil gözlerinde ben **yoktum**

Etkinlik Tasarımı 4

Kuramsal arka plan: Evans (2005) dillerde zamanın kavramlaştırılmasında kullanılan sözlüksel kavramların bireylerin zaman deneyimini ve zaman algısını yansıttığını öne sürmektedir. Buna göre seçilen sözlüksel kavramlar, zamanın nasıl algılandığıyla yakından ilgilidir. Öyle ki, dillerde süre algısının *sıkıştırılmış süre* (temporal compression) ya da *uzatılmış süre* (protracted duration) biçiminde “zaman” sözcüksel birimiyle ifade edildiğini öne sürmüştür. Örnek (8) ve (9)’da görüleceği gibi süre algısı fiziksel uzunluk ya da hareket ile ifade edilebilmektedir.

(8) Tatilde çok eğlendik, zaman çok hızlı geçti.

(9) Derste canım çok sıkıldı, zaman geçmek bilmedi.

Bu etkinlikteki amaç öğrencilere yukarıda özetlenen kuramsal bilgiyi sunmak değil, öğrencilerin zaman algılarının farkına vararak ve bu sürece ilişkin sözlüksel kavramları kullanarak metin üretmelerini sağlamaktır.

Süreç: Öğrencilerden zamana ilişkin algılarını betimleyebilmeleri için etkinliklerde öğretilen sözvarlığını da kullanarak bir yazılı metin üretmeleri istenir.

Yazalım!

Sizi mutlu eden ve keyif aldığınız bir iş yaparken zamanın çok hızlı, hoşunuza gitmeyen ve sıkıcı bulduğunuz bir iş yaparken zamanın çok yavaş geçtiğini hissedersiniz. Siz bu görüşe katılıyor musunuz? Nedenleriyle açıklayınız.

Sonuç ve Öneriler

Bilişsel dilbilimin önemli kuramlarından biri olan Kavramsal Metafor Kuramı (1980) ilgili alt başlıkta ayrıntılı bir biçimde açıklandığı gibi dilde var olan metaforların ve bu metaforlara ilişkin eşlemelerin bedenselleştirme deneyimine dayalı olarak dile yansıdığını öne sürmektedir (Lakoff & Johnson, 1980). Bu nedenle araştırmacılar metaforun doğal bir durum olduğunu, kavramsal metaforun insan düşünce sisteminin doğal bir parçası olduğunu, metaforların bedenimizin ve fiziksel dünyayla, toplumsal ya da kültürel etkileşimimizin doğasına dayandığını öne sürmüşlerdir. Öyleyse insan deneyimlerinin evrenselliğinin dillere de yansıdığını söylemek mümkündür. Farklı anadillerine sahip olan öğrencilerin benzer deneyimsel özellikleri paylaştığından yola çıkarak, söz konusu kavramsal temele dayalı dilsel ifadelerle ilişkin farkındalık yaratmak özellikle sözcük öğretimi sürecine olumlu katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, öğretilmesinde sıklıkla güçlükler yaşanan deyimler, metaforlar gibi imgesel anlamlı dil öğelerinin kavranmasını da kolaylaştıracaktır.

Böyle bir başlangıç noktasından hareketle bu çalışmada bilişsel dilbilim ilke ve kuramlarının dil öğretimi sürecine nasıl katkı sağlayabileceği tartışılmış ve sözvarlığının geliştirilmesinde öğretim sürecinde kullanılabilecek etkinliklere yönelik bir dizi etkinlik önerisi sunulmuştur. Çalışmada yer verilen etkinlikler oluşturulurken öğrencilerin anadilleriyle benzerliklerine dikkat çekilerek farklı dillerde paylaşılan ve dilsel metaforların görünümünde ortaklıklar sergileyen ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforu seçilmiştir.

Etkinliklerde yer alan dilsel ifadelerle ilişkin kullanımlar, söz konusu metafora temel oluşturan *hareket eden zaman ve hareket eden ego* modelleri çerçevesinde seçilmiştir.

Aynı kavram alanı içerisinde sunulduğunda imgesel anlamlı dil özelliklerinin daha kolay kavrandığı alanyazındaki çeşitli çalışmaların temel iddiasıdır (Hatch & Brown, 1995; Read, 2000; Schmitt, 2000; Boers ve Lindstromberg, 2008) Bu çalışmada da önerilen etkinlikler belli bir kavramsal çerçevenin ürünüdür ve ZAMAN HAREKETTİR kavramsal metaforunu örneklemektedir. Bu bakış açısıyla farklı kavramsal metaforları örnekleyen dilsel metaforların öğretimine dönük olarak benzer etkinlikler hazırlanabilir. Bu çalışma bu anlamda eğitimciler için bir örnek etkinlik modellemesi sunmaktadır.

Ayrıca her ne kadar çalışmada sunulan etkinlikler için -önerilen etkinliklerle ilgili açıklamalar sırasında da belirtildiği gibi- herhangi bir uygulama ya da ön çalışma yapılmamış, söz konusu kuram çerçevesinde sadece örtük olarak dilsel metaforların etkinliklerde nasıl sunulabileceği örneklendirilmeye çalışılmışsa da, yine yukarıda değindiğimiz temel iddiadan hareketle bu çalışmada ZAMAN HAREKETTİR metaforunun önerilen içerikteki ya da benzer içerikteki etkinliklerle zamana ilişkin bilişsel modeller çerçevesinde öğretim sürecine katılmasının öğrencide metafora ilişkin farkındalık oluşturmada etkili olabileceği üzerine bir ileri tartışmanın da notunu düşmek istemekteyiz. Bu amaçla yapılacak sonraki çalışmalar söz konusu etki ile ilgili sağlam iddialar ortaya konabilmesini mümkün kılacaktır.

Kaynakça

- Beréndi M, Csábi S. & Kövecses Z. (2008). Using conceptual metaphors and metonymies in vocabulary teaching. İçinde Boers F. ve S. Lindstromberg (eds) *Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology* New York: Mouton de Gruyter
- Boers F. (2004). Expanding Learners' Vocabulary Through Metaphor Awareness: What Expansion, What Learners, What Vocabulary. İçinde Achard M. Ve S. Niemeier (eds) *Cognitive Linguistics, Second Language; Acquisition, and Foreign Language Teaching* New York: Mouton de Gruyter
- Boers F. & Lindstromberg S. (2008) *Cognitive linguistic approaches to teaching vocabulary and phraseology*, Berlin: Mouton de Gruyter
- Condon N. (2008) How cognitive linguistic motivations influence the learning of phrasal verbs. F.Boers & S. Lindstromberg (Ed), *Cognitive linguistic approaches to teaching vocabulary and phraseology* içinde (ss. 133-158). Berlin: Mouton de Gruyter
- Evans V. (2005) *The Structure of Time*. Amsterdam: John Benjamins Publishing
- Evans V. (2013) *Language and Time: A Cognitive Linguistic Approach*. UK: Cambridge University Press
- Evans V. & Green M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction* Edinburgh: Edinburgh University Press
- Hatch, E., & Brown, C. (1995). *Vocabulary, Semantics, and Language Education*. New York: Cambridge University Press
- Holmes, R. (2004) *Mind, Metaphor and Language Teaching*. New York: Palgrave
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*, New York: Oxford University Press

- Kövecses, Z. (2015). *Where do Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor*, New York: Oxford University Press
- Kövecses Z. & Szabo P. (1996). Idioms: A View from Cognitive Semantics, *Applied Linguistics*, Vol: 17 No: 3, 104-133, New York: Oxford University Press
- Lakoff G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By* Chicago: The University of Chicago Press
- Lakoff, G. (1987) *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago: The University of Chicago Press
- Littlemore J. (2009). *Applying Cognitive Linguistics to Second Language Learning and Teaching* New York: Palgrave
- Read J. (2000). *Assessing Vocabulary* New York: Cambridge University Press
- Özçalışkan, Ş. (2003). Metaphorical motion in crosslinguistic perspective: A comparison of English and Turkish, *Metaphor and Symbol*, 18 (3) 189-228
- Özçalışkan, Ş. (2005) On learning to draw the distinction between physical and metaphorical motion: is metaphor an early emerging cognitive and linguistic capacity?, *Journal of Child Language*, 32 (2) 291-318
- Robinson P. & N. Ellis (2008) *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language acquisition* New York: Routledge Taylor & Francis
- Schmitt N. (2000) *Vocabulary in Language Teaching* New York: Cambridge University Press
- Skoufaki S. (2008) Conceptual metaphoric meaning clues in two idiom presentation methods Boers & S. Lindstromberg (Ed), *Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology* içinde (ss. 101-132). Berlin: Mouton de Gruyter